

ПОЕТИКА МИЛУТИНА БОЈИЋА

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
БИБЛИОТЕКА „МИЛУТИН БОЈИЋ“, БЕОГРАД
ДУЧИЋЕВЕ ВЕЧЕРИ ПОЕЗИЈЕ, ТРЕБИЊЕ

НАУКА О КЊИЖЕВНОСТИ
Поетичка истраживања, књ. 24

Уредници

ЈОВАН ДЕЛИЋ
СВЕТЛАНА ШЕАТОВИЋ

Редакциони одбор

др Јован Делић
др Александар Јовановић
др Александар Јерков
др Светлана Шеатовић
др Драган Хамовић
др Слађана Јаћимовић
др Предраг Петровић
др Бојан Чолак
др Недељка Перишић
др Марко М. Радуловић (секретар)

Рецензенти

проф. др Петар Пијановић
проф. др Горана Раичевић
проф. др Ранко Поповић

ПОЕТИКА МИЛУТИНА БОЈИЋА
ЗБОРНИК РАДОВА

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
БИБЛИОТЕКА „МИЛУТИН БОЈИЋ“
ДУЧИЋЕВЕ ВЕЧЕРИ ПОЕЗИЈЕ
Београд–Требиње, 2017.

Зборник је резултат рада на пројекту *Смена поетичких парадигми у српској књижевности XX века: национални и европски контексти* (178016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

Уводна реч	9
------------------	---

I

<i>Јован Делић</i> Фрагменти о поетици Милутина Бојића	15
<i>Бојана Стојановић Панџовић</i> Обриси раног песничког експресионизма Милутина Бојића	53
<i>Драган Хамовић</i> Од херостратске до историјске свести у поезији Милутина Бојића	69
<i>Светлана Шешиновић</i> Бојићева Византија – нова историјска самосвест српске поезије 20. века	87
<i>Славко Пењаковић</i> Милутин Бојић и обнова историјске драме	105
<i>Бошко Сувајџић</i> Косовско опредељење Милутина Бојића	121
<i>Александар Милановић</i> Језичко-стилске карактеристике поезије Милутина Бојића	141

II

<i>Ана Пејковић</i> Аркадија и превазилажење смрти у лирици Милутина Бојића	165
<i>Предраг Пејровић</i> Бојићеве библијске визије	179
<i>Весна Елез</i> Давид, Салома и Каин у песништву Милутина Бојића	197
<i>Марко М. Радуловић</i> Средњовековље <i>Песама бола и њоноса</i> у контексту српске поезије 20. века	211

Немања Каровић
Религијско-молитвени аспект поезије
Милутина Бојића233

Горан Коруновић
Библијски мотиви у поезији Милутина Бојића
и Јанка Полића Камова251

III

Александар Пејтров
Еротска поезија Милутина Бојића271

Слађана Јаћимовић
Еротски мотиви у поезији
Милутина Бојића.....287

Владимир Гвозден
Фигурације гордости у поезији Милутина Бојића.....303

Зорана Ојачић
Црвено и црно у поезији
Милутина Бојића317

IV

Јелена Новаковић
Бојићев виталистички дух у
франкофоном контексту337

Љиљана Бањанин
Милутин Бојић: италијанска рецепција и преводи357

Персида Лазаревић Ди Ђакомо
Милутин Бојић на енглеском културном подручју383

Сања Ј. Парийовић Крчмар
Књижевноисторијска карактеризација сонета
Милутина Бојића401

Јелена Панић Мараш
Бојић и Црњански: једна могућа паралела419

Јелена Јовановић
Три „химне“ и три песника –
Бојић према Дису и Црњанском437

Бојан Јовић
„Борац, песник, и господар рала“ –
о песмама „Сејачи“ Милутина Бојића
и „Јуче и данас“ Растка Петровића455

Бојан М. Ђорђевић
Милутин Бојић у јавном дискурсу од 1918. до 1944479

V

Миломир Гавриловић
Песнички модернизам и искушења традиције:
схватање историје у песништву Милутина Бојића495

Весна Машиновић
Култни сјај умрлог песника –
Милутин Бојић у крфском *Забавнику*515

Марко Аврамовић
Поезија егзила Милутина Бојића529

Дуња Душанић
„Плава гробница“ Милутина Бојића и
елегијска поезија о Првом светском рату555

Владан Бајчетић
„Свијећа на дну мора“ – поводом једне импресије
пред „Плавом гробницом“ Милутина Бојића569

VI

Андреја Марић
Милутин Бојић као позоришни критичар 583

VII

Јован Пејчић
Живот и рад Милутина Бојића 597
Именски регистар617

Миломир Гавриловић

Београд
gasha88gm@gmail.com

ПЕСНИЧКИ МОДЕРНИЗАМ И
ИСКУШЕЊА ТРАДИЦИЈЕ:
СХВАТАЊЕ ИСТОРИЈЕ
У ПЕСНИШТВУ МИЛУТИНА БОЈИЋА

Сажетак: У раду се анализира разумевање историје у поезији Милутина Бојића као механизма који одређује судбину човека и/или колектива на националном или универзалном плану. Представљени су, пре свега, модел историјског детерминизма, као и концепт сумње у историјску преодређеност, који је један од весника модерности у Бојићевом песништву. Обликовање историјске свести у Бојићевим песмама упућује и ка ничеанској монументалности, али и ка преиспитивању историјске визуре.

Кључне речи: историја, родољубива поезија, историјски детерминизам, сумња, монументални песник.

1. Када се, на стогодишњицу од Бојићеве преране смрти, погледа литература о његовом песништву, примећује се да су неке од најбољих страница посвећене управо историјским темама у његовој поезији (Секулић 1964: 381–393; Гавриловић 1978: 43–57; Павловић 1992: 326–339; Лалић 1997: 64–74). Исидора Секулић бележи да Бојић осећа „дух прошлости“ (Секулић 1964: 385). Миодраг Павловић истиче како он „први уноси у наше песништво појам и доживљај историје“ (Павловић 1992: 343) и

„има развијену историјску свест“, односно, како му је „историјска логика догађаја и мишљења блиска“ (Павловић 1992: 332). Бојићева гласовита родољубива поезија иницирала је велику популарност овог песника за време и непосредно након Великог рата, да би, у годинама које су уследиле, био постављен „на место минорног песника једног прилично богатог раздобља наше поезије“ (Павловић 1992: 320). Иако је Бојић најпре слављен а потом и потиснут у други план, као песник искључиво родољубиве вокације, ипак је „Плава гробница“, пре свега, задржала Бојића у књижевно-историјском фокусу, макар као песника једне велике песме, неправедно позиционираног међу другоразредне ствараоце модерне. Бојић свакако није песник искључиво историјско-патриотског надахнућа, као што се ни његово родољубиво песништво не сме свести на једну песму, која се својом величином измакла вековима. Бојићева историјска мисао јесте сложена, и развијала се упоредо с његовим песничким растом: „Плава гробница“ могла је настати тек након многих других песама.

2.1. Када се у целини сагледају песме у којима се Бојић дотиче историје, уочљива је везаност његових поетско-историозофских промишљања за национални контекст.¹ На Бојићево стваралаштво свакако су директно утицала историјско-политичка и, преваходно, ратна дешавања. Павловић указује како је песник за свог кратког живота опевао чак три рата. Иван В. Лалић истиче како је „рат [...] значио одсудну прекретницу у песниковом доживљавању света“ (Лалић 1997: 60) и датира 1912. годину као тренутак у којем „његово живо и нипошто површно занимање за историју, посебно националну историју [...] почиње да налази пут у његове стихове“ (Лалић 1997: 64).

1 „Он није певао патриотску поезију уопште, него поезију једног одређеног народа, чији је лик, величину и карактер успео да сагледа“ (Павловић 1992: 339). Бојић је каткад прелазео границе описане националним оквиром, и такво кретање песничке мисли „се није задржало само у границама националних митова, већ је ишло много даље и дубље у историју митова и легенди“ (Гавриловић 1978: 43).

Бојић пише у време када је родољубиво песништво јасно одређено искуством романтизма, поезијом Војислава Илића и, тек унеколико, поетским делима песника модерне.² Према томе, не изненађује што се у великом збиру Бојићевих песама примећује поетичко-реторичко-тематска тенденција коју називамо историјским детерминизмом, и чије одлике је песник делимично преузео из своје родољубиве лектире, а потом поетски изменио и преобликовао.

2.2. Милутин Бојић, тематски усмерен на судбину српског народа, најчешће проговара о угрожености његове историјске егзистенције у ратном контексту. Међутим, није српски народ у опасности само у Бојићевом времену, у опасности је и његова прошлост, мисао и чин свих оних који јесу физички нестали с историјске позорнице али својим делом и даље учествују у историјском испољавању колектива. Активирана је историјска паралела и свест о немањихком царству, иако се и други историјски тренуци бирају као репрезенти историјског напора, преваходно ослободилачки ратови вођени против Турака у 19. веку, као и балкански ратови. Први светски рат резултира судбински одређеним страдањем српског народа, који тек учествовањем у њему може оправдати припадност националном контексту, као што кроз жртву може осигурати очување залога националне прошлости у савременом тренутку.

Бојић се не зауставља на представљању историјских паралела и консеквенци, већ је његова историозофска свест разапета између појединачног и општег у тумачењу историјског догађаја, и кроз разумевање механизма историје. Бојићеве историјске песме се

2 Зоран Гавриловић истиче како су „многе Бојићеве родољубиве песме [...] сличне [...] родољубивим песмама његових претходника – то је иста инспирација, исто опредељење и иста спремност на велике позиве или, касније, на велике жртве“ (Гавриловић 1978: 50). Према Павловићу, Бојићеве песме се ипак издвајају у контексту поезије писане непосредно пре и за време његовог кратког песничког века, поезије коју одређује „претераном“, „романтичном“, „пригодном“, „апстрактном (Дучић)“, „декоративном (Ракић)“ или „декламаторском“ (Павловић 1992: 332).

или „обраћају извесном дефинисаном тренутку, певајући његов смисао или транспонујући га као проширену метафору једне историјске ситуације“, или „настају као сложеније синтезе, са претензијом да потраже смисао одређеног збира историјских ситуација и њиховог следа“ (Лалић 1997: 66). Бојић није превасходно песник који износи индивидуалистичко виђење рата, он је пре песник колектива и оних духовних и традицијских вредности које га одређују трајним и историјски значајним. Ипак, потребно је нагласити да „Плава гробница“ представља преживљено лично виђење националне трагедије у Великом рату, и да, као таква, није усамљена у Бојићевом опусу.

2.3. Мотивацију за активирање историјског детерминизма у Бојићевој поезији проналазимо у препознатој и тематизованој опасности по колектив / народ, што се преноси и на угроженост културно-историјског контекста којем припада. Активирана је обавеза генерације која је носилац традицијских вредности да одговори на изазове савременог тренутка, који је тек коначница свеобухватног историјског процеса. У „Istorijsko-filozofskim tezama“ Валтер Бенјамин указује да

Istorijski artikulisati prošlost ne znači spoznati je „kakva je, u stvari, bila“. To znači ovladati istorijskim sećanjem onako kako blesne u trenutku opasnosti (Benjamin 1974: 81).

Управо се у Бојићевом песништву обликује визија прошлости која се јавља историјском (песничком) субјекту у тренутку опасности по традицијско искуство колектива којем припада. Све алузије на одабрани историјски контекст, пре свега на средњовековну српску државу, на њен успон и пропаст, и, посредно, на њене културолошке везе са Византијом, одабрана су тежишта преко којих се историјско трајање српског колектива концентрише у симболично време које је репрезент културе и традиције тога колектива. Мотивација оваквог поступка у опасности је од могућег и извесног забо-

рава традицијског контекста који припада српском народу, који може довести и до нестанка колектива.³ Бенјамин указује да „ni mrtvi neće biti sigurni pred neprijateljem“ (1974: 81), што је опасност која, у традицијском смислу, можда и надилази тренутну опасност по живе припаднике колектива.

Прошлост српског народа није случајно изабрана као упоредни временски оквир, иако се чини да Бојић прати рефлексе романтичарске родољубиве поезије. Бенјамин историјско време конципира као инстанцу која одређује садашњи тренутак:

Tako je za Robespierrea antički Rim bio sadašnjošću ispunjena prošlost, koju je on istrgaо из континуитета историје. Francuska revolucija je себе smatrala novim Rimom (Benjamin 1974: 86–87).

Дакле, садашњост је, у историјском смислу, огледалска репрезентација прошлости у истој мери у којој је и обратно тачно, с тим што прошлост у садашњости тражи доказ за испуњење сопствених залога. Због тога је српска историја (и то изабрано средњовековље, као период историјски можда и најзначајнијег политичког и културног успона српског народа) у Бојићевим песмама присутна у мери у којој је то и садашњост тога колектива. Вредности које припадају прошлости једног народа доказују се у савремености, а садашњост се огледа и вреднује тек у поредби с историјским контекстом. Од изузетне је важности што саоднос временских равни подразумева и могућност комуникације различитих генерација, и то преко њихових чинова (жртве, борбе, страдања), што прерастају у облик метафизичког оправдања за постојање и трајање сваке од наречених генерација, као и у репрезенте утемељености колектива и у садашњост и у прошлост.

3 Историјска свест, па и само певање о историјским темама и о самој историји, својеврсна је реакција на смрт, односно заборав, као децидирану опасност по нестанак традицијског контекста, који је ипак могуће очувати у памћењу. Упор. са: „Ne ostaje li istorija, sa svoje strane, istorijska samo ako se, sve protičući iznad smrti, čuva od zaborava smrti i mrtvih i ostaje podsećanje na smrt i uspomena na mrtve?“ (Riker 1993: 113).

Опасност од заборава што прети да обрише одабрани традицијски контекст и припадност колективу подразумевају обавезу и учешће при осигуравању историјског трајања, као и традицијског контекста народа који се преноси са старијих генерација на млађе. У већ поменутом есеју Бенјамин износи:

Prošlost sa sobom nosi vremenski indeks koji upućuje na iskupljenje. Postoji tajni dogovor bivših pokolenja sa našim. *Nas su očekivali na zemlji* [M. Г.]. Nama je, kao i svakom prethodnom pokolenju, data u nasleđe izvesna *slaba* mesijanska snaga, na koju prošlost polaže pravo. Ne možemo lako iskupiti tu obavezu (Benjamin 1974: 80).

Две су кључне релације у цитираном тексту значајне за Бојићев концепт историјског детерминизма. Прва је обавеза искупљења, која је инхерентна свакој новој генерацији, па и оној што гине у балканским ратовима и Првом светском рату. У Бојићевом родољубивом песништву активирана је обавеза која је, преко припадности колективу, па и преко самог рођења, дата пређашњим генерацијама. У испуњењу те обавезе је и једина могућност да се историјско-културни контекст једног народа, који је обликован у прошлости, очува, односно да се чином потомака валоризује и традицијски посвети чин претходника. Тај механизам традицијско-историјске свести која одређује опстанак колектива, у Бојићевом песништву упућује ка жртви и страдању, односно ка праћењу већ задатих историјских матрица, а каткад и ка пуном искупљењу, са несаломивом вером у одржање историјског трајања колектива, као у „Плавој гробници“.

Друга релација од одсудног значаја је предодређеност: „*Nas su očekivali na zemlji*“ (Benjamin 1974: 80). Управо је Бојићев историјски детерминизам деривација овога става: историја је поприште већ наметнутих и постављених препрека, а садашњост је консеквенца историјске путање једног народа. Рат, жртва и слава, страдање и искупљење неумитно одређују историјску свест српског народа и његову историјску судбину, од-

носно улогу. Тиме је условљена и присутност високог патоса којим Бојић пева у освит и за време ратова.

Бојићев историјски детерминизам активира се у целини његовог родољубивог песништва, дакле у петогодишњем временском распону (1912–1917) у којем је стварао одговарајући на историозофске теме. Стихови из песме „Мисао“ (1916–17), гласе: „Ми смо свесне жртве великога дела.“⁴ У песми „Крштење вечности“ (1916), *вечности*, као надређена инстанца, додељује изузетан статус колективу:

И зачу се: „Ти си мој изабраник верни!
За те није слава чежњиве тишине,
За те су адеми, врхунци безмерни,
Тебе ћу крстити водом величине!“

У овим двама песмама је, кроз апстраховање на универзалној равни, понуђено својеврсно оправдање историјске судбине српског народа, као и механизма који је обликују, да би се, у другим песмама, развила већ постављена дијалектика историјског преклапања временом удаљених генерација, уз препознатљив културноисторијски декор. Исидора Секулић препознала је чворна традицијска места на која се Бојић позива:

Старе лавре и око њих културни и политички и ратни живот. Владари и госпе, народ и војске; Славени и Византија; море; четири мора која је хтео да дохвати Душан Силни; шездесета богомоља коју зида краљ Милутин. Ту смо! У Бојићу је потрес векова (Секулић 1964: 385).

Бојић је осетио да је потребно пронаћи одређене историјско-традицијске темеље око којих се може организовати ослонац велике националне приче. Тиме је претпоставио да наведени стожери могу бити основа оних вредности око којих се један колектив конституише, односно – да могу везати нове генерације за традицију и, у будућем тренутку, постати гарант њихове припадности колективу.

⁴ Сви наводи Бојићеве поезије дати су према: Бојић 1978.

Већ у песми „Освећене могиле“ (1912) помиње се Косово, „пепео свети племства што је пало“ и „царска војска [која се] с победом [...] враћа“. Исидора Секулић прецизно је увидела да Бојић, попут многих наших патриотских песника, „иде тачно трагом косовске традиције и лепоте“ (Секулић 1964: 384). У песми „Звезда“ (1916) налазе се стихови:

Но што знамо мрети рад' дедовских кула
Из којих су они, у злату и срми,

Излазили мирно – ради погубљења.
Отупели нисмо. Крв јаук разуме.
Али ми смо мирни, без маске и глуме,
Ми велика деца сјајних поколења.

Читав је низ песама у којима је представљено самеравање прошлости и садашњости српскога народа, уз познати родољубиви тематско-мотивски реkvизиторијум. Историјско трајање колектива обезбеђује се преко чина који повезује различите генерације, као у песмама „Химна поколења“ (1913), „Син велможа“ (1913), „Јесен на Вардару“ (1913), „У дан мртвих“ (1914), „Прекор“ (1914), „Звезда“ (1915), „Повратак“ (1915), „Краљеви“ / „Хероји“ (1916), „Петровданска визија“ (1916), „Неранцин цвет“ (1917), „Самосвест“ (1917). Већину ових песама одређује буднички квалитет: оне су у одређеној мери посланице у којима се колективу указује како је културноисторијски подухват српског народа угрожен. Неколико песама ипак се издваја – оне су засноване на универзалној разини историјског доживљаја. Једна од њих је песма „Без узвика“ (1917), у којој су тематизовани „стоичка гордост [...] и оптимизам у погледу [...] страдања“ (Павловић 1992: 335), наместо упозорења и покушаја да се активира свест о неумитној угрожености колектива.

2.4. Бојић није био усмерен искључиво ка тематизовању и актуелизовању предодређених историјских паралела. Уочљива је песникова тежња да кретање српског колектива, представљено кроз прожимање историје и савременог тренутка, постави у универзалне оквире. Један од рефлекса такве тежње је идеја о

изабраном народу, која је експлицитно изнета у неколиким песмама, па и у већ поменутом „Крштењу вечности“. У овој песми, надређена инстанца, *вечности*, одређује усуд српском народу, који своју величину доказује (поновљивим) *страдањем* и неупитном вером. Управо је страдање доказ додељене судбине, залог историјског трајања, као и оправдање изабраности. Такође, жртва је од колектива општеприхваћена као чин преко којег је могуће избећи заборав, и као одредница историјске судбине, односно, у другим песмама, пркоса и витализма („Стражари“, 1917) и, неретко, поноса, или чак гордости („Самосвест“, 1917).

Фигура Бога јесте инстанца која изабраном народу додељује величину, одређује колектив као посебан, и патњу као меру кроз коју ће се та величина достићи, током историјског кретања. У песми „Бело усијање“ (1917) представљена је идеја народа који је изабран да своју историјску улогу и величину испуни кроз патњу („Да нам оду пева, Бог нас патњом храни“), пркос, па и понос („Јер не можеш собом небо ми одвести, / А ја знам на песку дићи Јерусалим!“). Позиција изабраног народа је парадоксално условљена јер подразумева и обавезу и благослов, и славу и патњу, али је као таква инхерентна и одређујућа српском колективу. У недатираној песми „Јерусалим“ налазимо стихове који истичу тај однос: „Проклети ми смо народ избрани.“ Иако је песма испевана из визуре јеврејског колектива, а не српског, она у исто време конституише и дијалектику изабраности и паралелу која се развија између српског и јеврејског национа. У овој песми није директно истакнут однос између два колектива, али је он очигледан у другим Бојићевим песмама, те се, контекстуално, преноси и на песму „Јерусалим“. Саоднос величине и пада ефектно је представљен следећим стиховима:

Цареви ми смо без царства и власти,
Свештеници смо срушених кумира,
Љубавници смо оскврњене части,
Песници ми смо напуклих лира.

Субјект ове песме указује како „месија, [...] никад доћи неће“ и како су намети прошлости децидирано урушили сваку замисливу будућност. Ипак, прошлости се испева и химна и опело. Величина и пад изабраног народа огледају се у вери, али и у могућој сумњи у саму изабраност. Парадоксална условљеност постаје мера историјског трајања изабраног народа: прошлост је одредница садашњости колектива. У Бојићевом опусу, позиција изабраника само је на ретким местима доведена у сумњу, а много чешће је извор славе, поноса или вере у предодређену судбину народа. Ипак, на местима на којима се појављује сумња, или барем назнака упитаности у саму позицију изабраника, као у песми „Јерусалим“, могу се приметити назнаке модерног Бојића: он критички релативизује стеге детерминизма што условљава историјско кретање (српског) колектива.

Идеја изабраног народа врхуни кроз очигледну библијску паралелу с Израиљом, културолошким и традицијским археобрасцем изабраног народа. Мотиви страдања и жртве потражују активирање митова и легенди, а израиљски егзодус намеће се као директна паралела. Познато је да је Бојић био бољи познавалац Библије него већина његових исписника: односи које у песмама успоставља између српског и јеврејског народа, или пак кад год доводи у везу историјску судбину српског народа са библијским контекстом, резултат су намере да се историјска судбина српског колектива пренесе на универзални план. Историјски детерминизам добија своје традицијско оправдање када се смести у библијски контекст, и постави у свеопшту и п(реп)ознату историју идеја. Повезивање историјског детерминизма и библијског контекста националне теме ставља у шири традицијски и цивилизацијски оквир, заснован на идеји о изабраности, жртви и слави. Та се паралела развија у неколико песама блиске тематике, као што су „Одлазак“ (1915), „Пред обећаном земљом“ (1917), или песма „Сејачи“ (1916), у којој је активирана и паралела с луталицом из јеврејских легенди Ахасфером,

као и, посредно, већ поменута песма „Јерусалим“. Можда и најуспелија у овом кругу песама јесте „Без узвика“ (1917) која

можда најлепше згушњава поетски искуство изгнанника што у свом сећању носе дугу историјску патњу, па у свом изгнанству сазнавају само истину о себи, непоражени пред конкретношћу збивања која су само фрагмент већег искуства (Лалић 1997: 72).

У овој песми је идеја о луталачком народу преобликована у мисао о преносивој и неутуђивој отаџбини што је у самој народу оваплоћена као идеал и идеја:

Ни чудног ни новог за нас нема више,
Све су земље нама и драге и сродне,
[...]
Отаџбина наша са патње је знана,
Лутајући ми је носимо у себи.

Идеја изабраног колектива чије постојање је условљено трајањем кроз жртву и патњу, могуће је историозофско оправдање и саме додељене судбине и детерминизма као одабране динамике која одређује историјско кретање српског народа. Страдање српског народа није само изабрана мера његовог трајања, већ и оправдање његовог постојања у садашњости. Бојић садашњост српског народа конституише као вредносно огледало прошлости, у којој се проналази мисао опстанка и трајања у савременом тренутку. Стога Бојића као историјског песника можемо одредити као песника синтезе, јер поставља сасвим одређен концепт традицијског самеравања прошлости, садашњости и пројектоване будућности, и као песника целине, јер савремени пресек историјског стања сагледава као одраз и остварење историјског усуда једног народа. Другим речима, Бојић покушава, да слободније парафразирамо мисао Пола Рикера, да традицијско искуство (не само једног народа, већ и на универзалном плану) одреди кроз концепт времена, да свест о историји и времену пренесе у поетско искуство.⁵

5 Упор. са: „Svet koji prikazuje svako pripovedno delo uvek je

3. Миодраг Павловић Бојића одређује као једног од песника „који виде рат у оквиру шире људске, не само националне, историјске схеме“ (Павловић 1992: 330). Цитирано одређење је прецизно, што потврђују Бојићеви покушаји да кретање српског народа постави у оквире универзалних традицијских канала, какав је Библија. Ми ипак предлажемо другачију одредницу, на трагу Ничеових промишљања о историји, што сабира и Бојићево историозофско искуство – а то је: *монументални песник*.⁶

Ничеова идеја заснива се на традицијском значају и духовној величини контекста који припада прошлости и који је за историјски субјект актуелан у садашњости:

Да велики тренуци и борбе појединаца чине ланац, да се са њима кроз миленијуме повезује планински ланац човечанства, да је за мене још увек живо, светло и велико оно највише давно протеклог тренутка – основна је мисао вере у хуманост, која се изриче у захтевању *монументалне* историје (Ниче 2001: 22–23).

Идеја је развијена у саоднесу два тренутка, јер се традицијске и културне вредности прошлости испостављају гарантом духовности садашњости, вере у континуитет колектива и припадности њему, насупрот опасности од предавања заборау:

Али нешто ће живети, монограм њиховог највласти-тијег бића, дело, чин, ретко просветљење, творевина: живеће, јер никакво потомство не може без тога (Ниче 2001: 24).

Некада актуелна прошлост може се остварити и у садашњости, и од немерљивог је значаја за колектив

vremenski svet. Ili [...] vreme postaje ljudsko u onoj meri u kojoj je artikulisano na vremenski način; s druge strane, priča je onoliko bogata značenjem koliko opcrtava karakteristike vremenskog iskustva“ (Riker 1993: 7).

6 Термин *монументалан* позајмљујемо од Ничеа, из његовог дела *О корисности и штећности историје за животи* и, при анализи Бојићеве поезије, користимо га искључиво у типолошком, не и у аксиолошком смислу.

који је памти. И везивање прошлости за садашњост кроз чинове генерација и одређену историјску вредност коју морају чином потврдити, и идеја о изабраном народу, као и детерминанте које га одређују (слава, патња, страдање, понос, могућа и жељена обнова), као и загладаност ка српском средњовековљу као негдашњем периоду успона српске културе и државе – све су то одлике историјског детерминизма које кореспондирају са ничеанском монументалности историјске свести. Стога Бојићеву поезију која рефлектује над темама и механизмима историје можемо одредити као монументалну, јер постоји свест о историјском контексту који се може обновити, и зато што је то императив историјског трајања српског народа у Бојићевој поезији. Ниче, додуше, говори и о неусклађеностима које могу проистећи из описаног процеса: контекст, који је обновљен, не мора бити идентичан, могу се појавити и нежељени рефлекси, може доћи до шума у традицијској комуникацији. Чини нам се да и Бојић препознаје потенцијално несамеравање, јер није ни његов детерминизам постављен апсолутно – у монолитности овог историозофског концепта могу се наслутити и пукотине: у Бојића се каткад јавља и сумња у предетерминисану историјску судбину и положај српског народа, као модернија тенденција његовог певања о историји.

4. Бојићеву историозофску мисао модерном чини сумња у детерминизам историјског трајања српског народа (видети: Гавриловић 1978: 48–497; Павловић 1992: 326; Лалић 1997: 66–67). Сразмерно је мало Бојићевих песама одређено осећањем сумње која у питање доводи жељени и постављени саоднос између временских равни и генерација које им припадају. У песми „Херострати“ (1912), повезаност временски удаљених историјских тренутака и саоднос генерација нису могући:

Сва та прошлост свој је одиграла танац:
Вратити се неће. Ми синови њени,
На путањи блатној непознат смо странац,
Наш хор слаб је њине трубе да замени.

У недатираној песми „Сумња“ насловни мотив појављује се чак и након замишљене историјске победе, и постаје надисторијски фатум који се не повлачи чак ни након испуњења предетерминисаног кретања колектива. Чак и када се не именује, сумња нагриза уверење у виталност колектива, као у песми „Ход“ (1912):

И ипак ми свесно верујемо: свиће,
Мада ровит темељ под нама се гиба.

Ми чекамо ужас и из дана у дан
Верујемо гордо у сунца и боје,
У жеље и дела и идоле своје,
У сав свет тај можда и лажан и чудан.

Сумња се указује и силом која може да измени и саму идеју о изабраном народу, као у песми „Кроз пустињу“ (1915). У њој је лирски субјект говорник уиме колектива – он, потпуно лишен сумње, више не потражује дивинске упуте нити покровитељство, већ напротив, одбија божанску помоћ („Не тражисмо Бог да сиђе са Синаја“). Тим се чином српски народ по величини страдања поставља над израиљским („Пустиња је наша страшнија“), што је идеја која не резонира само у овој песми. Колектив је прихватио да ће нестати ако је то мера судбине која му је додељена, али ће у том тренутку и слава Божја бити умањена – с нестанком оних који, пратећи сопствени историјски пут, поштују управо његову вољу и својим чином остају симбол његове величине. Са пропашћу колектива нестаће и Божја слава – подвлачи и пркосна опорука на крају песме: „Тада залуд плоче слаћеш са Синаја!“

Сумња је централни мотив и у песми „Deus deorum“ (1912), у којој је постављена као вредност која одређује и историјски ток и мисао самог субјекта, дакле и као колективни и као индивидуални релативизујући и угрожавајући усуд, који „хоће да обезвреди људски напор“ (Лалић 1997: 67). Уносећи осећање сумње у историјску визуру своје поезије Бојић се указује као тематски иноватор: није застао

пред патосом предетерминисане судбине српског колектива, већ је певао о сумњи која разара историјски и национални контекст који је покушао поетски да представи. Управо су просјаји сумње у Бојићевим песамама о историји одредница развоја и раста његовог родољубивог и историозофског певања. Тек са појавом сумње Бојићева историјска решеност може да проговори пуном снагом убеђења, јер без сумње у успелост историјског кретања колектива нема ни непомућене вере у то да је такав успех могућ. Тек кроз сумњу историјска решеност колектива и појединца може да врхуни остварењем историјских и традицијских вредности једног колектива у садашњости. Без активације мотива сумње у Бојићевој поезији потреба да се историјско трајање српског колектива одреди историјским детерминизмом и идејом о изабраном народу била би, у недостатку дубљег преосмишљења, тек прокламаторска, будничка.

5. Тек у неколиким песамама Бојић успева да се одмакне од доминантних стега детерминизма. У тим песамама, каква је „Развејане ватре“ (1912), историјско кретање је постављено као мрежа поновљивих догађаја, који носе истоветну вредност. Историјска матрица моделује се по кружној, поновљивој траси, што је ефектно исказано управо у овој песми: „То је вечно иста прича исте патње“. Дакле, исти контекст увек се може поновити, што није исто што и предетерминисано обнављање историјског контекста, које подразумева саоднос потврђивања прошлости и садашњости. Песме с оваквом концепцијом историјских односа ретке су у Бојића, и у њима је историјско испољавање квалитативно истоветно у сваком поновљеном чину. У песамама „Земља олује“ (1912) и „На Дриму“ (1913) простор, а не сам колектив, постаје стожер историјских догађања, а историја се везује за просторне оквире. Национални контекст није истакнут као једини, већ је један од многих, и потпада под поновљиву кружну матрицу историјских прилика својствених самом простору. Страдање, ратови и историјски метеж инхерентни су географском

оквиру, а српски колектив га, освајајући, преузима у наслеђе, у новој итерацији поновљивог чина. Тиме се историјска визура, па и кретање српског народа, поставља у шире оквире историјског процеса који је био активан и пре њиховог доласка.

Са ове две песме комуницира и већ поменута песма „Без узвика“, која их у замисли надилази. Ако су историјске матрице инхерентне простору, српски народ се, да би пратио наметнути усуд тога простора, ипак не мора задржати на њему: „Отаџбина је нешто што се може понети, што се може стећи или изгубити“ (Павловић 1992: 336). Носећи отаџбину са собом колектив преузима и њене историјске и традицијске одлике. Тиме се кружно кретање историје враћа у детерминисане оквире. Збир песама које су одређене цикличним принципом је, гледајући на целину Бојићевог опуса, невелик. Ипак, оне су важне јер сведоче да Бојићева историјска свест није једнолична и да је одабир доминантне предетерминисане историјске визуре свесна одлука песника.

6. Бојићева заветна песма, „Плава гробница“, указује се као коначна поетска синтеза његове историозофске мисли. Бојић је морао испевати своје друге и почесто доста слабије родољубиве песме да би се досегла историјска визура „Плаве гробнице“. У њој налазимо трагове готово свих досад представљених Бојићевих историозофских премишљања: историјски детерминизам, идеја монументалности, концепт сумње (која је у овој песми превазиђена), веза са средњовековљем и Византијом, идејни регистар, односно жртва, страдање и искупљење, и, посебно, однос историјских равни кроз генерацијску комуникацију. У овој песми се сви историјски планови коначно доводе у пуну меру узајамности, и проналазе своје коначне рефлексе: кроз саоднос прошлости, садашњости и будућности досегнута је непомућена вера у комуникацију покољења, и у могућност да се традицијски контекст пренесе, обнови и сачува. Избегнута је „деградација забором, губитком већ остварених вредности“ (Павловић 1992: 337). Духо-

ви прошлости могу бити мирни: жртва страдалника доказ је да историјски напори предака имају своју обнову у садашњости, да је континуитет духовних вредности очуван и да се историјски пут колектива смислено наставља. Коначно, у томе чину савременика проналази се и оправдање историјског чињења и трајања, како самих савременика, тако и предака.

Песма, односно поезија, достатни је медијум преко којег песник може да се обрати, и да допре до свих генерација, па и до умрлих: „У смрти, херојима је поезија једино уздање“ (Павловић 1992: 337), а „Прометеји наде, апостоли јада“ двоструко учествују у овоме процесу – и као они чија је жртва доказ историјских напора предака, и као они који су је обновили. На њихов историјски чин надовезаће се и други чланови колектива, у садашњости и замисливој будућности.⁷

Вера у историјске домете колектива оправдана је чином савременика у садашњости, жртвом и страдањем, којима се уносе у историјску матрицу постојања сопственог колектива и постају веза између претходника и наследника, што је Иван В. Лалић лепо приметио у есеју посвећеном Бојићу (Лалић 1997: 73–74) и проблематизовао у својој „Плавој гробници“. Преко чина савременика историјско трајање актуелизује се и у прошлости и у будућности. Само памћење сакрализује сећања и конституише могућност комуникације између генерација, односно увереност у вредност и актуелност колективног чина и историјског трајања. Високи и племенити патос Бојићеве поезије кулминациону тачку достиже идејом да је жртва мера историјске присутности српског народа, и да се само кроз страдање његово присуство на историјској позорници може оправдати и одржати.

7 Исидора Секулић забележила је да су Бојићеве родољубиве песме попут „молитвених ода народу своје благословеном и несрећном, народу који 'смрћу живи', чија је историја, зато, као зидање једне вечито недограђене цркве, где се свака генерација пење да свој крст дигне и углави нада све раније крстове“ (Секулић 1964: 381–382).

Управо због тога је „Плава гробница“ и коначна мера и синтеза Бојићеве историозофске свести: историјски смисао трајања српског народа опеван је, и метафизички и онтолошки оправдан. Круг је оцртан и једна прерано прекинута лирска биографија, барем у овом погледу, приведена је смисленом концу. „Плава гробница“ је, како је то забележио Зоран Мишић, „пример химничне поезије остварене у свечаном реторичном стилу“ (Мишић 1983: 130), мада, с ове дистанце, делује престрого његова оцена о „неколико строфа неприхватљиве баналности“ (Мишић 1983: 130). Коначно, у овој песми је не само превладана сумња у историјско трајање српског колектива и вредности које су му инхерентне, већ и осећање стида, као последица сумње у историјске залоге, како код потомака / савременика, тако и код предака. Бојићева грандиозна мисао да песма не само што може да допре до живих, већ и мртвих, и оних још увек нерођених, остварила се у идеји да припадници свих генерација и даље учествују у колективном труду, да му доприносе својим чином и да могу да сведоче како је њихова жртва оправдана као гарант опстанка једног колектива и његових духовних, културних и традицијских вредности. Сумња се повлачи, а народ своје постојање оправдава управо трајањем у историјском времену, кроз жртву и страдање. Страх због могућег заборављања традицијског искуства колектива, и његовог нестанка, постаје вера у његово историјско трајање и одржање. „Плава гробница“ остаје Бојићева велика химнична синтеза српског културног, традицијског, и, понајпре, историјског пута.

Извори

Бојић 1978: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига.

Мишић 1983: Зоран Мишић, *Антологија српске поезије*, Београд: Нолит.

Литература

- Benjamin 1974: Walter Benjamin, *Eseji*. Prev. Milan Tabaković, Beograd: Nolit.
- Гавриловић 1978: Зоран Гавриловић, „Милутин Бојић“, предговор у: Милутин Бојић, *Поезија*, Сабрана дела, књ. прва. Прир. Гаврило Ковијанић, Београд: Народна књига, 7–60.
- Лалић 1997: Иван В. Лалић, *О поезији*, Дела, књ. 4. Прир. Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ниче 2001: Фридрих Ниче, *О користи и штети историје за животи*. Prev. Милан Табаковић, Нови Сад: Светови.
- Павловић 1992: Миодраг Павловић, *Есеји о српским јесеницима*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Секулић 1964: Исидора Секулић, *Из домаћих књижевности I*, Нови Сад: Матица српска.
- Riker 1993: Pol Riker, *Vreme i priča: prvi tom*. Prev. Slavica Miletić – Ana Moralić, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

THE POETIC MODERNISM AND THE
TRIALS OF TRADITION:
THE UNDERSTANDING OF HISTORY IN
THE POETRY OF MILUTIN BOJIĆ

Summary

This paper deals with the historiosophical thought in the poetry of Milutin Bojić. His poetry contains the mechanism of historical relations, which we've characterised as *historical determinism*. Its basic tenets are the possibility of different time planes being mirror projections of values between them (which is to say that the present can be the reflection of the historical context and traditional values), as well as that communication between the members of the collective that belong to different time instances is possible through the act through which they are involved in the whole endeavour and the movement of the collective. Also, in accordance with Nietzsche's ideas of history (of values that belong to the past and are necessary for the spiritual survival of the members of collective that belong to the present), Bojić is described as a *monumental poet*. The historical determinism of Bojić's historiosophical poetic thought has several reflexes. Above all, the need to universalise the national narrative, often connecting it to the biblical context, through themes of the chosen people, to which sacrifices and death are inherent, but also the fame and the glory, as wages of chosenness. Also, the modern Bojić is noticed in those poems in which doubt appears as a principle that shatters the framework of the determined view of history, pointing to the possibility that contact between generations might be impossible, and that the historic values reached might not be transferred to the progeny, and are thus susceptible to oblivion. Ultimately, "Plava grobnica" appears as the closing poem of Bojić's opus, in which exists the undiluted faith in that the communication between the generations is possible, that each generation participates in the collective effort, which leads to the conclusion that it's possible to preserve the cultural-historical context which belongs to their collective, above all through the actions of each new generation through which the value of the actions of the generations that belong to the past are confirmed.

ПОЕТИКА МИЛУТИНА БОЈИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА

Издавачи

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

БЕОГРАД, КРАЉА МИЛАНА 2

БИБЛИОТЕКА МИЛУТИН БОЈИЋ

БЕОГРАД, ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА 5

ДУЧИЋЕВЕ ВЕЧЕРИ ПОЕЗИЈЕ

ТРЕБИЊЕ

За издаваче

др Бојан Јовић
Јовица Кртинић
Лука Петровић

Лектор и коректор

Грозда Пејчић

Преводи резимеа на енглески

ма Бојана Аћамовић

Именски рејисар

ма Лазар Бојичић
др Марко М. Радуловић

Прелом шекста

ма Лариса Малић

Тираж

500

Штампа

Невен, Земун

ISBN

978-86-7095-235-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Бојић М.(082)

ПОЕТИКА Милутина Бојића : зборник радова / [уредници
Јован Делић, Светлана Шеатовић]. - Београд : Институт за
књижевност и уметност : Библиотека "Милутин Бојић" ;
Требиње : Дучићеве вечери поезије, 2017 (Београд : "Невен").
- 634 стр. : слика М. Бојића ; 19 см. - (Наука о књижевности.
Поетичка истраживања ; књ. 24)

"Зборник је резултат рада на пројекту 'Смена поетичких
парадигми у српској књижевности XX века: национални и
европски контекст...' --> полеђина насл. листа. - Тираж 500.
- Стр. 9-11: Уводна реч / Светлана Шеатовић. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки
рад. - Summaries. - Регистар.

ISBN 978-86-7095-235-5 (ИКУ)

а) Бојић, Милутин (1892-1917) - Поетика - Зборници
COBISS.SR-ID 246709772